

Paulina Faliszewska

(Uniwersytet Warszawski,
e-mail: p.faliszewska@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-5595-2821

POLSKIE NAZWY POJAZDÓW LOTNICZYCH NA PODSTAWIE WOJSKOWEGO SŁOWNICZKA LOTNICZEGO POLSKO-FRANCUSKO-NIEMIECKO-ROSYJSKIEGO [1922]

Lata 20. XX w. to czas, kiedy następują intensywne procesy językowe w polszczyźnie, związane z koniecznością ujednoczenia słownictwa stosowanego w różnych dziedzinach, w tym także terminologii militarnej. W okresie międzywojennym powstało kilka opracowań słownikowych i encyklopedycznych notujących leksykę lotniczą: *Aeronautyka. Słownik techniczny francusko-polski i polsko-francuski* [1919], *Niemiecko-polski słownik lotniczy* [1921], *Wojskowy słowniczek lotniczy polsko-francusko-niemiecko-rosyjski* [1922], *Słownik lotniczy w językach: polskim, francuskim, niemieckim i angielskim* [1931] czy *Mała encyklopedia lotnicza. Ilustrowany słownik lotniczy* [1938]. Te opracowania były owocem normalizacji terminologii lotniczej pochodzącej z końca XIX i początku XX w., tworzenia nowych nazw odnoszących się do pojawiających się w rzeczywistości pozajęzykowej desygnatów i normalizacji tych terminów, kodyfikacji tej leksyki jako dziedziny terminologii militarnej i odrębnej terminologii specjalistycznej związanej z lotnictwem cywilnym.

Analiza obejmuje nazwy pojazdów lotniczych wyekscerpowane z wydanego w roku 1922 *Wojskowego słowniczka lotniczego polsko-francusko-niemiecko-rosyjskiego* (dalej: WSL). Ta praca leksykograficzna została zredagowana przez kpt. Tadeusza Bałabana i inż. Kazimierza Wolskiego i zawarto w niej ponad 700 terminów, które – jak podano we wstępie opracowania – zostały ustalone przez Centralną Komisję Słownictwa Wojskowego 26.10.1921 r. i zatwierdzone przez ministra spraw wojskowych 22.11.1921 r. w Dzienniku Rozkazów. Przy tworzeniu słownika pracowali również: językoznawca prof. A.A. Kryński, dr inż. B. Deryng i przedstawiciele Francuskiej Misji Wojskowej. Nazwy pojazdów stanowią w WSL 28 jednostek.¹

Terminy są analizowane przede wszystkim pod kątem ich pochodzenia. Ustaleniu podlega zatem, czy dany leksem został zapożyczony z innych języków, czy był utworzony na gruncie języka polskiego. Podstawę analizy językoznawczej stanowią następujące opracowania: *Kultura języka pol-*

---

¹ Hasłami są nazwy jednowyrazowe (np. *latawiec*) i wielowyrazowe (np. *platowniec zwiadowczy*).

skiego. *Teoria. Zagadnienia leksykalne* A. Markowskiego [2009, 162–167], *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów: historia i współczesność* H. Karaś [1996, 49–51] oraz *Gramatyka współczesnego języka polskiego* R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego i H. Wróbla [1998].

Przedmiotem analizy są zarówno 1) terminy jednowyrazowe – nazwy składające się z jednego wyrazu autosemantycznego, jak i 2) skupienia terminologiczne – nazwy obejmujące kilka wyrazów autosemantycznych.²

Uwzględniając kryterium genetyczne i strukturalne, w zebranym materiale leksykalnym wyróżniam następujące grupy terminów:

1. Wyrazy rodzime
  - 1.1. Neologizmy znaczeniowe, czyli wyrazy rodzime, których semantyka uległa zmianie [Markowski 2009, 163]
2. Zapożyczenia
  - 2.1. Zapożyczenia leksykalne właściwe – wyrazy przejęte w „postaci oryginalnej lub nieznacznie przekształconej” z innego języka [Karaś 1996, 49]
  - 2.2. Zapożyczenia strukturalne
    - 2.2.1. Zapożyczenia strukturalne całkowite – wyrazy, w których wszystkie obce morfemy zastąpiono morfemami rodzimymi [Karaś 1996, 49–51]
    - 2.2.2. Zapożyczenia strukturalne częściowe – wyrazy utworzone „w wyniku częściowego kalkowania obcych wyrazów” [Karaś 1996, 50].

Słownik, co wynika z przeznaczenia publikacji i określonego adresata opracowania, miał charakter normatywny. Hasła ułożone są alfabetycznie, hasłem wyjściowym jest termin polski. Każdej polskiej nazwie odpowiada zazwyczaj jedna nazwa francuska, niemiecka i rosyjska. Sporadycznie autorzy słownika podają kilka odpowiedników innojęzycznych. Notowanie francuskich odpowiedników umożliwia rzetelniejszą analizę terminologii, co wynika z czynników pozajęzykowych, a mianowicie znaczącego wpływu francuskiej techniki na rozwój polskiego lotnictwa. Ustalenie prawidłowego źródła zapożyczenia było w wielu wypadkach trudne lub wręcz niemożliwe ze względu na językowe i pozajęzykowe argumenty przemawiające zarówno za zapożyczeniami z języka niemieckiego, jak i francuskiego (m.in. kalki strukturalne, zapożyczanie znaczenia, pozajęzykowe fakty z zakresu rozwoju lotnictwa w Polsce i na świecie). W ustaleniu, czy analizowane nazwy są pochodzenia rodzimego, czy zostały zapożyczone, wykorzystano – poza materiałem obcojęzycznym notowanym w WSL – słowniki ogólne i etymologiczne języka niemieckiego i francuskiego oraz słowniki języka polskiego, przede wszystkim zaś *Słownik warszawski* [1900–1927].

² Przyimki występujące w skupieniach terminologicznych nie są traktowane jako oddzielny składnik leksykalny.

1. WYRAZY RODZIME

1.1. Neologizmy znaczeniowe

Spośród 28 nazw pojazdów lotniczych zarejestrowanych w WSL tylko 2 jednostki (7,14% wszystkich nazw): *latawiec* i *samolot* należą do tej grupy terminów. Oba wyrazy były notowane w *Słowniku warszawskim*.

W wypadku wyrazów *latawiec* i *samolot* nastąpiła zmiana ich odnośności przedmiotowo-logicznej, co wiązało się rozwojem lotnictwa i pojawieniem się w rzeczywistości pozajęzykowej nowych desygnatów. Leksem *latawiec* w staropolszczyźnie był używany na oznaczenie zmory, ciężkiego, duszącego snu, a także złośliwego ducha. W XVI w. przesunięciu ulega dominanta znaczeniowa i wyraz ten jest przede wszystkim używany do opisywania istot latających w powietrzu, a później także obiektów poruszających się w przestrzeniach. Pod wpływem nowego desygnatu semantyka leksemu *latawiec* uległa częściowemu zawężeniu i zaczął oznaczać 'przyrząd latający, zbudowany na wzór latawca dziecinnego' [SW]. Drugi z tych terminów, *samolot*, był notowany w słowniku S.B. Lindego w znaczeniu 'ptak Fenix, który ma być jedyny na świecie, umiera i znowu się rodzi'. W wyniku przeniesienia znaczenia zmianie uległa semantyka tego leksemu, w *Słowniku warszawskim* jest definiowany następująco 'przyrząd do latania po powietrzu, aeroplan'.

2. Zapożyczenia

Zapożyczenia *sensu stricto* stanowią dość znaczący odsetek nazw pojazdów zarejestrowanych w WSL, jest ich bowiem 26, co daje 92,86% wszystkich terminów oznaczających pojazdy w tym opracowaniu leksykograficznym.

2.1. Zapożyczenia leksykalne właściwe

Tylko jeden termin (3,57%) można zaklasyfikować jako zapożyczenie leksykalne właściwe, a mianowicie *balon*. Wyraz przejęty z języka francuskiego (fr. *balon*).

2.2. Zapożyczenia strukturalne

2.2.1. Zapożyczenia strukturalne całkowite

W WSL występuje pięć zapożyczeń strukturalnych (17,86%). Należą do nich następujące terminy: *dwupłatowiec*, *jednopłatowiec*, *wielopłatowiec*, *dwuosobowiec*, *jednoosobowiec*.

Jednowyrazowe zapożyczenia strukturalne są tworzone jako złożenia liczebnikowo-rzeczownikowe z infiksem -o- i sufiksem -owiec, który odpowiada niemieckiemu suf. -er. W języku polskim za pomocą formantu

-*owiec* tworzone są m.in. nazwy subiektów, w języku niemieckim sufiks *-er* jest wykorzystywany m.in. do tworzenia derywatów oznaczających posiadacza charakterystycznej cechy (por. pol. *benzynowiec*, niem. *Benziner*, pol. *trójmasztowiec*, niem. *Dreimaster*). I tak np.: *jednoplatawiec* (liczebnik *jeden*, infiks *-o-*, rzeczownik *płat*, sufiks *-owiec*) jest kalką niem. *Eindecker* (liczebnik *eins* 'jeden', rzeczownik *Deck* 'planka poszycia statku', sufiks *-er*), natomiast *wieloplatawiec* (liczebnik *wiele*, infiks *-o-*, rzeczownik *płat*, sufiks *-owiec*) niem. *Vieldecker* (liczebnik *viel* 'wiele', rzeczownik *Deck* 'planka poszycia statku', sufiks *-er*).

W wypadku zapożyczeń strukturalnych widoczny jest również wpływ rodzimej leksyki na ich powstanie, ponieważ są derywowane od rodzimego wyrazu *płat*. Wybór rzeczownika *płat* jako jednej z podstaw słotwórczych nowych terminów motywowany był prawdopodobnie semantyką obcych nazw. Zarówno niemieckie, jak i francuskie odpowiedniki tych terminów zawierają w sobie rzeczowniki określające płaską powierzchnię (niem. *Deck* 'planka poszycia statku'; franc. *plan* 'płaski, równy, gładki'), co odnosi się do płata nośnego tego samolotu, będącego charakterystyczną cechą jego wyglądu. W SW rzeczownikowi *płat* przypisuje się m.in. znaczenie 'w ogóle kawał czego szeroki a płaski, spłacheć, plaster, szmat'. Wydaje się prawdopodobne, że na początku XX w. leksem *płat nośny* nie był jeszcze na tyle utrwalony w języku polskim, aby odnotowano go w SW.

Motywacja strukturalno-semantyczna obcej leksyki z zakresu lotnictwa jest widoczna w wypadku leksemów *dwuosobowiec* i *jednoosobowiec*. Ich niemieckie odpowiedniki, *Doppelsitzer* i *Einsitzer*, w swojej semantyce podkreślają przeznaczenie tych pojazdów dla konkretnej liczby osób przez złożenie liczebnika i rzeczownika określającego siedzenie. Polski termin został zbudowany w taki sposób, aby odzwierciedlić tę samą charakterystykę desygnatu, lecz za pomocą środków językowych bardziej naturalnych dla polszczyzny (rzeczownik *osoba*), a więc bardziej produktywnych słotwórczo. Jednocześnie obydwie te leksemy są motywowane strukturalnie przez ich niemieckie odpowiedniki, ponieważ utworzono je za pomocą sufiksu *-owiec*, który podobnie jak niemiecki sufiks *-er* służy do derywowania nazw obiektów będących nosicielami jakiejś cechy.

2.2.2. Zapozyczenia strukturalne częściowe

Najliczniejszą grupę wśród nazw pojazdów wyekscerpowanych z WSL stanowią zapozyczenia strukturalne częściowe, jest to bowiem 20 jednostek (71,43%). Stanowią one grupę szczególną, ponieważ w ich budowie uwidoczni się wpływ obcojęzycznych terminologii, jednak w ograniczonym zakresie, gdyż tylko część obcej struktury została skopiowana w polskim terminie. Na tle całego badanego materiału jest to dość duża grupa, w której widoczne jest zróżnicowanie na terminy jednowyrazowe i skupienia terminologiczne, dlatego też został tu wprowadzony równoległy podział, uwzględniający liczbę wyrazów składających się na termin.

2.2.2.1. Zapożyczenia strukturalne częściowe – terminy jednowyrazowe

Do grupy terminów jednowyrazowych motywowanych przez obcojęzyczne słownictwo należy sześć jednostek (21,43%). Są to: *płatowiec*, *skrzydłowiec*, *sterowiec*, *ślizgowiec*, *śmigłowiec*, *wodnopłatowiec*. Pod względem budowy słowotwórczej można opisać te wyrazy jako złożenia przymiotnikowo-rzeczownikowe z infiksem -o- i sufiksem -owiec (*wodnopłatowiec*), derywaty rzeczownikowe o podstawie rzeczownikowej z sufiksem -owiec (*płatowiec*, *skrzydłowiec*, *sterowiec*) i derywaty rzeczownikowe o podstawie czasownikowej z sufiksem -owiec (*ślizgowiec*).

Porównanie opisywanych powyżej jednostek z ich obcojęzycznymi odpowiednikami pozwala zauważyć wpływ niemieckiej i francuskiej terminologii na kształtowanie polskich nazw pojazdów lotniczych. Podwójna motywacja strukturalno-semantyczna jest widoczna w wypadku leksemu *śmigłowiec* (niem. *Schraubenflieger*), który również został derywowany za pomocą sufiksu -owiec odpowiadającego niemieckiemu przyrostkowi -er. Na płaszczyźnie znaczeniowej wpływ niemieckiego terminu uwidoczniła się w wyborze rzeczownika *śmigło* jako podstawy derywacji nowego wyrazu na wzór rzeczownika *Schraube*, oznaczającego śmigło. W tym wypadku podłożem utworzenia nazwy dla desygnatu jest wybór cechy charakteryzującej desygnat (*śmigłowiec* = 'pojazd wyposażony w śmigła').

Wpływ języka niemieckiego widoczny jest również w leksemie *ślizgowiec*, przy czym motywacja jest tutaj wyłącznie semantyczna. W niemieckim *Gleitflugzeug* jedną z podstaw derywacji jest czasownik *gleiten* 'ślizgać się, prześlizgiwać się po', a jego polski odpowiednik, czasownik *ślizgać się*, został wykorzystany do utworzenia polskiego leksemu. Podobnie jak w opisanych wyżej terminach motywacja semantyczna derywatu odnosi się do charakterystycznej cechy desygnatu.

Na tle opisanych powyżej jednostek można wyróżnić dwa terminy, które są co prawda motywowane semantycznie przez obcojęzyczne nazwy, jednakże w ich powstaniu widoczny jest również wpływ leksemów powstałych na gruncie języka polskiego. Dotyczy to nazw *płatowiec* i *wodnopłatowiec*, będących polskimi odpowiednikami leksemów *aéroplan*, *avion* (fr.), *Flugzeug* (niem.) oraz *hydravion*, *hydroplan* (fr.), *Wasserflugzeug* (niem.). Motywacja semantyczna obecna w rodzimych terminach dotyczy wyboru takich polskich leksemów, które podobnie jak obcojęzyczne wyrazy opisują charakterystyczne cechy nazywanego desygnatu. Wspominany już wcześniej francuski leksem *plan* stał się podłożem wyboru polskiego rzeczownika *płat* jako jednej z podstaw derywacji nowego terminu. Podobnie termin *wodnopłatowiec* jest częściowo motywowany semantycznie przez swoje obcojęzyczne odpowiedniki, ponieważ człon *wodn-* stanowi rodzimy odpowiednik greckiego elementu *hydro-* i niemieckiego rzeczownika *Wasser*. Natomiast sam termin *plato-*

wiec, zarówno jako samodzielna jednostka słownika, jak i część innych leksemów, wydaje się stanowić zapożyczenie wewnętrzne, pochodzące od takich terminów jak *jednopłatowiec*, *dwupłatowiec*, *wielopłatowiec* i in. Taki kierunek pojawienia się tych jednostek w polskim słownictwie wydaje się uzasadniony z kilku względów. Przede wszystkim z uwagi na brak odpowiednika w obcych językach, ponieważ zarówno w języku niemieckim, jak i francuskim nie ma terminów odpowiadających budową i semantyką polskiemu terminowi. W zasobie leksykalnym tych języków są obecne jednostki *Eindecker* i *aéroplane* będące odpowiednikami polskiej nazwy *jednopłatowiec*. W innych jednostkach z zakresu lotnictwa jest widoczna tendencja do nominacji raczej na drodze zapożyczeń niż tworzenia neologizmów, co także przemawia za opisaną powyżej tezą.

2.2.2.2. Zapóżyżenia strukturalne częściowe – skupienia terminologiczne

Do skupień terminologicznych motywowanych przez strukturę obcojęzycznego nazewnictwa należy 14 jednostek (50%), czyli prawie połowa wszystkich nazw pojazdów lotniczych notowanych w tym opracowaniu leksykograficznym. Wśród nich można wyróżnić następujące połączenia:

- 1) Rzeczownik + wyrażenie przyimkowe (4 jednostki; 14,29%)
balon na uwięzi, płatowiec do bombardowania, płatowiec na jedną osobę, płatowiec na dwie osoby;
- 2) Rzeczownik + przymiotnik (8 jednostek; 28,57%)
balon sterowy, płatowiec bojowy, płatowiec pościgowy, płatowiec szkolny, płatowiec zwiadowczy, płatowiec rozpoznawczy, wodnopłatowiec pływakowy, wodnopłatowiec łódkowy;
- 3) Rzeczownik + rzeczownik (2 jednostki; 7,14%)
płatowiec olbrzym, płatowiec piechoty.

Największy udział wśród skupień terminologicznych mają połączenia rzeczowników z przymiotnikami, w których widoczna jest przede wszystkim motywacja semantyczna przejęta z języka niemieckiego lub francuskiego, co było widoczne także w wypadku terminów jednowyrazowych. Podobnie dla skupień terminologicznych jeden z członów je tworzących stanowi znaczeniowy odpowiednik jednego z elementów obcojęzycznego terminu. Wpływ niemieckiej leksyki widoczny jest w terminie *płatowiec zwiadowczy* (*rozpoznawczy*), którego drugi człon utworzono na wzór rzeczownika *Aufklärung* ‘zwiad’, stanowiącego jedną z podstaw derywacji terminu *Aufklärungsflugzeug*.

W wypadku pozostałych skupień terminologicznych będących nazwami pojazdów trudno jednoznacznie ustalić, który z języków, niemiecki czy francuski, wywarł wpływ na ich tworzenie. Analiza polskich terminów i ich niemiecko- i francuskojęzycznych odpowiedników pokazuje, że

obydwa te języki mogły być podłożem dla ustalenia rodzimych nazw.³ Te wątpliwości dotyczą takich jednostek jak:

płatowiec bojowy – przymiotnik *bojowy* semantycznie odpowiada zarówno niemieckiemu rzeczownikowi *Kampf* ‘bój, walka’ w terminie *Kampfflugzeug*, jak i francuskiemu wyrażeniu przyimkowemu *de combat* ‘bojowy, związany z bojem’ w terminie *avion de combat*;

płatowiec szkolny – niemiecki rzeczownik *Schule* ‘szkoła’, konstytuujący termin *Schulflugzeug*, należy do tego samego pola semantycznego co polski przymiotnik *szkolny*, podobnie jak francuskie wyrażenie przyimkowe *d'école* ‘szkolny, związany ze szkołą’, będące częścią terminu *avion d'école*;

wodnopłatowiec pływakowy – przymiotnik *pływakowy* znaczeniowo związany jest zarówno z niemieckim rzeczownikiem *Schwimmer* ‘pływak’ w terminie *Schwimmerflugzeug*, jak i francuskim rzeczownikiem *flotteur* ‘pływak’ w terminie *hydravion à flotteurs*.

Motywacja semantyczna i strukturalna, mająca swoje źródło w obcojęzycznych terminach, dominuje także wśród skupień terminologicznych zbudowanych z rzeczownika i wyrażenia przyimkowego. Przykładowo polska nazwa *płatowiec do bombardowania* składa się z wyrażenia przyimkowego, które jest dosłownym tłumaczeniem wyrażenia *de bombardement* ‘do bombardowania’, wchodzącego w skład nazwy *avion de bombardement*. Jednak również i tutaj trudno jednoznacznie przesądzić o dominującym wpływie języka francuskiego, gdyż semantyka niemieckiego leksemu *Bombengeschwaderflugzeug*, zawierającego w sobie rzeczownik *Bombengeschwader* ‘eskadra bombowa’, może świadczyć o wpływie języka niemieckiego na proces tworzenia polskiego leksemu.

Tożsamy zjawisko można odnotować dla skupień terminologicznych złożonych z dwóch rzeczowników:

płatowiec olbrzym – rzeczownik *olbrzym* może być dosłownym tłumaczeniem francuskiego rzeczownika *géant* ‘olbrzym’ (por. *avion géant*) lub mieć związek z niemieckim przymiotnikiem *riesig* ‘ogromny’ (por. *Riesenflugzeug*);

płatowiec piechoty – drugi element skupienia terminologicznego, czyli rzeczownik *piechota* w formie dopełniacza lp. jest odpowiednikiem francuskiego wyrażenia przyimkowego *d'infanterie*, składającego się na termin *avion d'infanterie*, ale niewykluczone, że pochodzi od niemieckiego rzeczownika *Infanterie*, konstytuującego termin *Infanterieflugzeug*.

Przewaga połączeń rzeczownikowo-przymiotnikowych wśród skupień terminologicznych może wynikać z kilku faktów. Przede wszystkim istotna wydaje się ekonomia komunikacyjna, szczególnie ważna w woj-

³ Fakty pozajęzykowe, związane z historią polskiej awiacji, wskazują na duży wpływ francuskiego lotnictwa po I wojnie światowej [Przedpełski 2001, 47–55; Mordawski 2011, 9–173].

sku, gdzie krótkie, a jednocześnie zrozumiałe wypowiedzi ułatwiają efektywne i sprawne przekazywanie informacji [Marciniak 1987, 55–57]. Precyzję znaczenia nazwy można osiągnąć za pomocą różnych środków językowych, a przymiotniki wydają się najlepiej spełniać tę rolę, zwłaszcza dla określonego grona odbiorców. O ile bowiem dla laików termin *wodnoplatawiec pływakowy* może wydawać się nie w pełni zrozumiały, o tyle dla wojskowych będzie on łatwy do przyswojenia i użycia. Dodatkowym atutem przymiotników jest możliwość konotacji różnych znaczeń. Przykładowo określenie *szkolny* w nazwie *płatowiec szkolny* może odnosić się zarówno do miejsca wykorzystania pojazdu (*płatowiec szkolny* = ‘płatowiec używany w szkołach lotniczych’), jak i do jego przeznaczenia (*płatowiec szkolny* = ‘płatowiec używany do szkolenia lotników’).

Wydaje się, że połączenie rzeczowników z innymi częściami mowy wśród opisanych powyżej skupień terminologicznych jest rezultatem dążenia do uniknięcia wieloznaczności w tworzonych nazwach i takiego ukształtowania terminów, aby brzmiały one naturalnie dla ich użytkowników. Pierwszą tendencję można zaobserwować w jednostce *balon na uwięzi*. Przetłumaczenie francuskiego przymiotnika *captif* lub niemieckiego rzeczownika *Fessel* jako określenia *uwięziony* mogłoby skutkować niejednoznacznością pojęcia zawierającego się w nazwie [Marciniak 1987, 94–96]. Druga tendencja uwidacznia się w jednostce *płatowiec piechoty*. Określenie przeznaczenia nazwy w formie dopełniacza rzeczownika *piechota* można by zastąpić istniejącym w polszczyźnie przymiotnikiem *piechotny*.

WNIOSKI

Wśród analizowanych nazw można zauważyć dominację sufiksu *-owiec* w tworzeniu nazw pojazdów lotniczych. W WSL aż 24 jednostki (85,71%) zawierają ten formant. Tak znaczna produktywność tego sufiksu w tej grupie nazw może wynikać z kilku względów.⁴

Przede wszystkim jest to związane z jego znaczeniem, konotującym posiadanie jakiejś cechy. Z punktu widzenia słownictwa specjalistycznego wykorzystanie tego sufiksu wydaje się efektywne ze względu na podkreślenie w nazwie istotnych cech desygnatu, wyróżniających go na tle innych obiektów należących do tej samej kategorii pojęciowej. Jedno-

---

⁴ Frekwencja sufiksu *-owiec* w grupie nazw pojazdów lotniczych jest – na tle innych terminologii technicznych – dość mała. J. Tomasiak-Beck [1996], która przeanalizowała niemal trzy tysiące terminów z różnych dziedzin, odnotowała jeden leksem utworzony za pomocą tego formantu. W słownictwie motoryzacyjnym [Starzec 1984] nie zanotowano jego występowania. Trudno więc jednoznacznie stwierdzić, czy produktywność tego sufiksu w terminologii lotniczej jest zjawiskiem wyjątkowym.

częście dzięki tworzeniu tych jednostek za pomocą identycznego sufiksu zwiększeniu może ulec skuteczność komunikacji ze względu na cechy znaczeniowe, jakie niesie ze sobą ten sufiks w polszczyźnie w ogóle, oraz semantykę obecną w terminologii wojskowej [Marciniak 1987, 74–97]. Tak znaczne wykorzystanie tego formantu w tworzeniu nazw pojazdów lotniczych świadczy o chęci stworzenia spójnej i wygodnej w użyciu terminologii wojskowej, dostosowanej do specyfiki funkcjonowania armii [Gajda 1990, 114–123], w której niezwykle istotne jest powszechne używanie ustalonych pojęć (rytualizacja) i osiągnięcie maksymalnej zwężności komunikacji, znacząco wpływającej na skuteczność prowadzonych działań militarnych [Marciniak 1987, 55–57, 74–96].

Przedstawiona powyżej analiza nazw pojazdów lotniczych pokazuje, że na wybór (i być może również tworzenie) rodzimej terminologii z tego zakresu wpływało kilka zasadniczych czynników. Można dostrzec przewagę jednostek zapożyczonych – w WSL liczba takich nazw wynosi 26 (92,86%). To znaczący odsetek, co świadczy o dużym wpływie obcojęzycznego słownictwa na kształtowanie się polskiej leksyki lotniczej. Zważywszy na raczej intensywny i w miarę możliwości szybki rozwój tej dziedziny techniki w II Rzeczypospolitej, tak znaczny udział obcej terminologii mógłby prowadzić do wniosku, że tworzenie polskich nazw pojazdów lotniczych odbywało się przede wszystkim na drodze zapożyczenia. Należy jednak pamiętać, iż początki lotnictwa, zarówno cywilnego, jak i wojskowego, miały miejsce w innych państwach, a rodzimi konstruktorzy czerpali z osiągnięć zagranicznych inżynierów [Przedpełski 2001, 47–55; Mordawski 2011, 9–173; Hypki, Kucharski 2003, 5–25], stąd tworzenie polskiej terminologii z tego zakresu w wyniku zapożyczenia wydaje się dość zrozumiałe. Duży wpływ obcojęzycznego słownictwa na polskie nazwy pojazdów lotniczych wynika także z charakteru języka wojskowego i terminologii w ogóle – dużego stopnia sformalizowania, specyficznych celów komunikacyjnych, indywidualnych warunków funkcjonowania użytkowników języka posługujących się daną leksyką specjalistyczną [Marciniak 1987, 55–97].

Podkreślenia wymaga również data powstania słownika, który ukazał się w czasie, gdy rodzime lotnictwo dopiero się rozwijało. Pierwsze lata drugiej dekady minionego stulecia to także czas, kiedy w języku polskim częste były rusycyzmy i germanizmy, szczególnie w niektórych odmianach polszczyzny, a proces zastępowania ich rodzimymi wyrazami dopiero się zaczynał. Odzyskanie niepodległości łączyło się również z koniecznością ujednoczenia polszczyzny na terenach wcześniej będących pod trzema różnymi zaborami, co utrudniało tendencje unifikacyjne i normalizacyjne [Marciniak 1987, 27–28].

Bardziej szczegółowe spojrzenie na nazwy pojazdów lotniczych, utworzone pod wpływem obcojęzycznej leksyki, pozwala postawić tezę o znacznym oddziaływaniu obcego słownictwa na rodzimą leksykę. Zapożyczenia semantyczne i strukturalne stanowią ponad 90% wszyst-

kich analizowanych nazw pojazdów lotniczych. W większości wypadków rodzime odpowiedniki są tłumaczeniami niemieckich lub francuskich wyrazów, rzadziej – zawierają cechy znaczeniowe tożsame z semantyką obcego terminu.

Powyższą tendencję w tworzeniu nazw pojazdów lotniczych można wiązać z postulatami zmniejszenia liczby zapożyczeń w polszczyźnie i ich wpływu na rodzime słownictwo. Takie sugestie pojawiały się często w opinii publicznej. Nie inaczej było wśród wojskowych, którzy na łamach miesięcznika „Bellona” niejednokrotnie postulowali konieczność spolszczenia już obecnych w słownictwie wojskowym, a zapożyczonych nazw oraz tworzenie nowych terminów, ze szczególnym uwzględnieniem rodzimej leksyki oraz gramatyki polszczyzny. Oficer Wojska Polskiego J. Gašiorowski pisał, że język wojskowy powinien być:

(...) polski t.j.: a) używający określeń polskich wszędzie, gdzie to jest możliwe; b) posługujący się składnią polską; c) związany jak najściślej z żywym językiem narodu, zwłaszcza z słownictwem narodowym i technicznym (zawodowym), z którymi ma bardzo wiele punktów styecznych [„Bellona” 1921, 436].

W podobnym duchu wypowiadał się S. Szober:

(...) należy stanowczo i bezwzględnie zwalczać wyrazy obce, które nie mają swojej tradycji i z łatwością bez najmniejszego dla języka uszczerbku dają się zastąpić wyrazami pochodzenia rodzimego, a zachowywać tylko takie wyrazy obce, które do zasobu słownikowego języka wnoszą jakieś nowe odcienie czy to w wartości intelektualnej, czy też w swem zabarwieniu uczuciowym [„Bellona” 1921, 331].

Na podstawie przeanalizowanego materiału językowego można zauważyć obecność tych tendencji w nazwach pojazdów lotniczych. Nasuwać się może pytanie, czy jednak tworzenie nazw pojazdów lotniczych będących kalkami obcych terminów nie jest argumentem przemawiającym przeciwko postawionej tezie. Należy brać pod uwagę czynniki zewnątrz- i wewnątrzjęzykowe, przedstawione już w niniejszym opracowaniu: czas powstania WSL (wczesne lata 20. XX wieku), kiedy stopień rozwoju polskiej myśli lotniczej był jeszcze niewielki, i dość pilną konieczność uzupełnienia luk leksykalnych w słownictwie specjalistycznym. Warto zwrócić uwagę na również specyficzną cechę terminologii różnych dziedzin: ponadnarodową komunikację i współpracę między użytkownikami słownictwa specjalistycznego, wymagające pewnych elementów wspólnych, by zapewnić skuteczne i sprawne dzielenie się wiedzą [Marciniak 1987, 123–164]. Uwzględniano to również w ówczesnej publicystyce militarnej, mając na uwadze specyfikę funkcjonowania wojska i prowadzenia działań zbrojnych.

Analiza została przeprowadzona na niewielkim materiale leksykalnym, ale daje orientację co do ogólnych tendencji w kształtowaniu się nazw pojazdów lotniczych. Przed wszystkim najistotniejszym czyn-

nikiem brany pod uwagę przy tworzeniu tego słownictwa wydaje się semantyka obcych leksemów i charakterystyczne cechy nazywanych de-sygnatów. Wpływ innych języków na te jednostki można zauważyć w wyborze takich rodzimych elementów leksykalnych, które są dokładnymi odpowiednikami obcych wyrazów lub wyrażają analogiczne znaczenia. W nieco mniejszym stopniu w tworzeniu polskich terminów uwzględniono obcą strukturę, co dotyczy przede wszystkim tworzenia rodzimych leksemów za pomocą sufiksu *-owiec*, będącego ekwiwalentem niemieckiego formantu *-er*. Należy tutaj również wspomnieć o prawdopodobnej motywacji polskich jednostek takich jak *płatowiec do bombardowania*, *płatowiec olbrzym* lub *płatowiec piechoty* przez francuskie terminy, których budowa formalna odpowiada rodzimym strukturom, konstytuującym te leksemy.

Tworzenie rodzimych nazw pojazdów lotniczych stanowi rezultat oddziaływania czynników wewnątrz- i zewnątrzjęzykowych, wynika z nowych potrzeb nominacyjnych związanych z postępem technologicznym i rozwojem lotnictwa oraz koniecznością normalizacji i kodyfikacji słownictwa wojskowego w nowych warunkach społeczno-politycznych, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Bibliografia

- W. Braun i in., 1989, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, Berlin.
- J. Dobrzyński, I. Kaczuba, B. Frosztega (red.), 1980, *Wielki słownik francusko-polski*, Warszawa.
- W. Doroszewski (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa.
- S. Dubisz (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- S. Gajda, 1990, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Warszawa.
- J. Gąsiorowski, 1921, *W sprawie słownictwa wojskowego*, „Bellona. Miesięcznik Wojskowy Wydawany przez Komisję Wojskową” IV, s. 434–440.
- R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- T. Hypki, H. Kucharski (red.), 2003, *85 lat lotnictwa polskiego*, Warszawa.
- H. Karaś, 1996, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów: historia i współczesność*, Warszawa.
- S.B. Linde, 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa.
- W. Mańczak, 1961, *Gramatyka francuska*, Warszawa.
- S. Marciniak, 1987, *Język wojskowy*, Warszawa.
- A. Markowski, 2009, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- M.R. Mayenowa (red.), 1979, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 12, Wrocław.
- H. Mordawski, 2011, *Polskie lotnictwo wojskowe 1920–1939. Od tryumfu do tragedii*, Wrocław.
- W. Motsch, 1999, *Deutsche Wortbildung in Grundzügen*, Berlin.
- A. Przedpełski, 2001, *Lotnictwo w myśli wojskowej II Rzeczypospolitej*, Toruń.

- A. Starzec, 1984, *Rozwój polskiej terminologii motoryzacyjnej (od początku do 1945 roku)*, Opole.
- SW – J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa.
- S. Szober, 1921, *Kilka uwag wytycznych w sprawie polskiego słownictwa wojskowego*, „Bellona. Miesięcznik Wojskowy Wydawany przez Komisję Wojskową” IV, s. 329–332.
- J. Tomasik-Beck, 1996, *Terminy techniczne. Budowa. Semantyka*, Warszawa.
- S. Urbańczyk (red.), 1963–1964, *Słownik staropolski*, t. 4, Wrocław.
- WSL – T. Bałaban, K. Wolski, 1922, *Wojskowy słowniczek polsko-francusko-niemiecko-rosyjski*, Warszawa.

***Polish names of aviation vehicles based on
Wojskowy słowniczek lotniczy polsko-francusko-niemiecko-rosyjski
(Military Polish–French–German–Russian aviation glossary) [1922]***

Summary

The paper is based on an analysis of names of aviation vehicles included in the *Wojskowy słowniczek lotniczy polsko-francusko-niemiecko-rosyjski (Military Polish–French–German–Russian aviation glossary)*, published in 1922. The lexemes are examined in terms of the origin (whether they are loan-words or of Polish origin) and their structure in order to determine the rules underlying this linguistic process. Extralinguistic factors and events are also taken into consideration in the analysis, e.g. the development of Polish aviation, the social tendencies in the 1920s, conditions of military service.

Keywords: aviation terminology – military terminology – calques – loan-words

Adj. Monika Czarnecka